

Entre esquitxos i fiblades, la Paideia tràgica del professor Octavi Fullat

Conrad Vilanou i Torrano*

Octavi Fullat i Genís, *Fiblades*. Pròleg de J. Josep Monferrer i Salomón. Epíleg de Bonaventura Pedemonte Feu. Alforja, Ateneu Cultural Josep Taverna, 2021, 276 pàgs.

Octavi Fullat i Genís, *Qui és?* Pròleg d'Anna Pagés Santacana. Epíleg de Conrad Vilanou. Alforja, Ateneu Cultural Josep Taverna, 2022, 187 pàgs.

Octavi Fullat i Genís, *Esquitxos*. Pròleg d'Anel Salvadó Borràs. Epíleg d'Antònia Borràs Mariné. Alforja, Ateneu Cultural Josep Taverna, 2023, 155 pàgs.

Octavi Fullat i Genís, *Paideia-Humànitas*. Pròleg de Conrad Vilanou, Alforja, Ateneu Cultural Josep Taverna, 2023, 197 pàgs.

El professor Octavi Fullat i Genís, nascut el 12 de gener de 1928, ha superat amb escreix l'edat bíblica. Si el *Salm 90, 10* ens diu que l'edat de l'home és de setanta anys i, en el cas dels més robusts, pot arribar fins els vuitanta, ell ha superat amb escreix totes les expectatives. A hores d'ara, quan escrivim aquestes línies enfilat –a les acabades de 2023– els noranta-sis anys i, tot i les nafres que arrossega, s'apropa al segle d'existència, tot palpant-se cada dia per comprovar que no es tracta d'un somni il·lusori. El seu és un trajecte o pelegrinatge que recorda l'itinerari d'Abraham, una espècie de nomadisme que va començar a Alforja i que finirà en el mateix lloc, a la casa de l'Antonieta Borràs que li tancarà els ulls, com Critó va fer amb Sòcrates. Paga la pena assenyalar que el 18 de desembre de 2022 va escriure que a l'hospital podria agonitzar com un pobre gos. «El fet de la mort és fet decisiu, contundent. Tot està en l'hermenèutica que se'n faci», anota el 10 de juny de 2022. Endemés, les seves despulles aniran a parar a un

fossar cristià, una decisió que ja van prendre els seus pares, la qual cosa confirma que ha actuat al llarg de la seva vida mogut per una manifesta pietat filial i un pregó amor pels escolapis, amb el seu lema de *Pietas et Litterae*, sempre al costat de la infància desvalguda. «Els escolapis m'han estimat i jo a ells», va escriure a *Fiblades* en plena pandèmia, el dia de sant Esteve de 2020, quan tot just es començaven a distribuir les primeres vacunes, per frenar i combatre la Covid-19.

Just és mencionar que la seva singladura no ha estat fàcil, sinó més aviat tràgica, atès que tot fent camí ha perdut la seva fe inicial, ha vist el mal i la cobdícia humana i, el que no és menys important, ha assistit a la caiguda dels fonaments que donaven sentit a la seva existència, després de la seva topada amb filosofies com ara la psicoanàlisi de Freud, l'estructuralisme de Claude Lévi-Strauss i l'existencialisme (Camus, Sartre) que nega l'essència humana i que el va abocar a un mon d'in-

(*) Conrad Vilanou i Torrano (Universitat de Barcelona). Adreça electrònica: cvilanou@ub.edu

certeses. Aquí rau, si més no, una de les raons d'aquesta tragèdia personal que, al seu torn, configura una *Paideia-Humànitas* que també es singularitza per aquesta precarietat, que rau en la fragilitat de l'ésser humà que no és un déu, tot i el seu orgull, sinó un simple rèptil fastigós (26 de maig de 2022) que ha evolucionat i que s'ha entronitzat com el dominador del món i de tot el que l'envolta. «L'ésser humà és bèstia incerta», va declarar el 18 d'octubre de 2022. Lluny de l'orgull humà, Fullat assenyala que l'ésser humà no és gairebé res, fins arribar a pregonar que «l'home és naturalment assassí» (16 de febrer de 2021), per bé que es pot refugiar en la filosofia – «m'he passat la vida jugant amb la filosofia», va reconèixer el 31 de maig de 2022 (*Paideia-Humànitas*)– que és «un petó que ens fa Déu», nòtula del mateix dia.

Podem consignar que en aquest darrer tram de vida, en què excel·leix en l'art d'envellir, el nostre protagonista porta una vida ordenada, quasi monacal que sembla inspirada en la regla benedictina, que té un centre neuràlgic des d'on comanda la seva existència i on cada dia escriu un diari, amb anotacions i reflexions que serveixen per elaborar aquests últims llibres que recorden les formes dels carnets o diaris de treball dels autors francesos, en especial els d'Albert Camus¹. Això fa que aquests apunts del professor Fullat, que anota a manera de diari personal, recordin també les glosses que Eugeni d'Ors va començar a publicar a *La Veu de Catalunya* l'any 1906. No per atzar, el professor Fullat va ser l'encarregat de fer la tria i el pròleg de la col·lecció de textos orsians que es va publicar amb el títol de *L'home que juga i treballa* (D'Ors, 1988).

Sense reserves, Fullat declara que «tota educació és tràgica», segons assevera el 20 d'octubre de 2022, i dos dies després ho rebla en afegir que «educar és un afer tràgic» (22 d'octubre de 2022). D'una banda, aquesta tragèdia es deu al fet que «educar algú consisteix a arrancar-lo de la llibertat de la natura i entaforar-lo en la coacció de la civilització o cultura», segons registra el 20 d'octubre. Per altra part, i aquí rau el moll de l'ós de la qüestió, és tràgica perquè «l'educació és un procés mortal» (6 de juliol de 2022 legim a *Paideia-Humànitas*), tot i que alhora –i aquí sorgeix certament una paradoxa– creatiu. Decés i vida, anihilació i creació, corrupció i generació, van lligats de la mà perquè marquen el batec de la nostra existència des del primer moment, atès que el fet de néixer implica inexorablement també la mort –la Dama gèlida de la Dalla, la godalla– que és senyora, no pas criada. Malgrat aquest destí certament tràgic, el professor Fullat reclama una educació creativa, que no faci dones i homes adotzenats, sinó que tot seguint Freud sàpiguen matar el pare i tot allò que representa. Arran d'això, podem qualificar la *Paideia-Humànitas* del professor Fullat amb els adjectius de tràgica i mortal, per bé que tot i l'atracció que la mort exerceix no dubta en apostar per la vida. «L'educació no prepara per *Koimete-rion*, sinó per a la vida i la vida és moviment», anota el 3 de setembre de 2022. A desgrat que la mort ens aboca al cementiri, la ciutat dels que dormen esperant la resurrecció, Fullat ens esperona a viure, a l'acció, encara que la vida implica necessàriament l'abisme final, perquè ambdós aspectes –vida i mort– configuren les dues cara d'una mateixa moneda, perquè aquesta és la condició tràgica de l'ésser

(1) *Fiblares* (2021) compren les anotacions dels diaris entre el 6 de juliol de 2020 i el 24 de maig de 2021; *Qui és* (2022) aplega els registres entre el 26 de maig de 2021 i el 12 de setembre de 2021; *Esquitxos* (2023) inclou els comentaris dels seus diaris entre el desembre de 2021 i el 20 d'abril de 2022; i, finalment, *Paideia-Humànitas* (2023) engloba les acotacions del 8 de maig de 2022 al 8 de gener de 2023.

humà. De fet, ambdues caminen abraçades. A *Fiblares*, en l'acotació del 18 de gener de 2021 llegim: «La vida resta acabada, perfecta, amb la mort, i aquesta, la mort, alimenta la *vida biològica* –no parlo pas de la *vida biogràfica*, específica dels éssers humans–». Endemés, no cal dir que la vida de l'Octavi Fullat ha rebut l'impacte de la pèrdua dels seus éssers més estimats: la seva mare el 1966, el seu pare el 1977 i, més recentment, el de la seva germana Maria el 2007, uns sotracs que l'han marcat per sempre més.

És evident que la trajectòria de l'Octavi Fullat no s'entén sense Alforja, on va néixer, la població del Baix Camp on a banda del campanar barroc i del serè, mestral o cerç (una mena de bèstia de la naturalesa que brama amb força, però que sovint deixa molt poca aigua). Entre altres punts de relleu, cal destacar-ne el Santuari de la Mare de Déu de Puigcerver, de 834 metres d'alçada (un dels cent cims de la FEEC, Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya) i a on el nostre protagonista va pujar no sense dificultats quan era un vailet l'any 1935. De fet, l'Octavi és fill d'Alforja, on ha retornat talment com va fer Ulisses després del seu periple pel món, i on s'ajorna gràcies a l'hospitalitat de l'Antonieta Borràs, una de les dones de la seva vida, al costat de la seva mare i de la seva germana Maria, sense la qual la seva biografia «hauria estat poca cosa». Elles representen l'etern femení que Llucietà Canyà va sistematitzar l'any 1934 per a la burgesia catalana, en la línia de la *Ben plantada* (1911) d'Eugeni d'Ors, per bé que aquesta idea-força de l'etern femení troba un dels seus punts àlgids en la poetessa Bettina von Arnim, que va fer de pont entre Beethoven i Goethe, una relació que va ser destacada per Romain Rolland, i que posa de relleu la connexió i vincles entre la música i les lletres.

En tot cas, no podem passar per alt que l'Octavi Fullat va transfigurar Teresa, la ben plantada orsiana, en l'*Eulàlia, la ben parlada*, una narració novel·lada en què l'autor ens va deixar una reflexió pedagògica en què palesa que «el procés educador no acaba fins que l'educand se'ns ha tornat irònic; és a dir, desconfiat, recelós, escaldat» (Fullat, 1987). Des d'aquest prisma, el procés formatiu, que cal diferenciar de l'instructiu, té per finalitat que l'educand assoleixi la seva pròpia majoria d'edat, lluny de plantejaments ingenus basats en un optimisme antropològic innocent, perquè l'acte educatiu sempre implica un acte de violència de l'educador sobre l'educand.

D'alguna manera, ell també –com Stefan Zweig– és un magnífic representant del món d'ahir, que si per l'escriptor austríac va caure amb l'esclat de la Gran Guerra el 1914, per Fullat va finir l'any 1900, amb la mort de Nietzsche, que va donar pas al sorgiment del segle xx o, si es vol, el segle postmodern (Fullat, 2002). El dia 8 d'octubre de 2022, segons consta a *Paideia-Humànitas*, va reconèixer que era «un cadàver del segle xx que encara camina, bé que molt feixugament». Malgrat aquesta perspectiva un xic dissortada, l'itinerari formatiu implica una obertura, una experiència històrica i una expectativa de futur que es nodreix de la utopia i que s'alimenta del principi de l'esperança d'arrel judaica (Amén) i neo-hebraica (Ernst Bloch). Dit amb altres paraules: Fullat és molt crític amb el món, però alhora –tot i el seu pessimisme antropològic i l'escassa o nul·la confiança que diposita en l'ésser humà– obre una petita escletxa per a la confiança i el futur i, fins i tot, per a la transcendència per bé que el seu pensament circula per viaranyes immanents, però sense negar el misteri de les coses.

Tanmateix, seria un error pensar que Fullat és un descregut absolut, perquè ell

confia en els mots, atès que considera que el món es troba emparaulat. Precisament és per això que a *Qui és?* va portar a terme una fenomenologia i una hermenèutica d'aquests vocables Déu, Jesús i Crist que, en darrer terme, només tenim la certesa que són paraules, poc més que això. Tres mots que no es poden objectivar con fan les ciències de la naturalesa i que, des de les ciències de l'esperit, només es poden interpretar hermenèuticament. Cal fer el salt de la fe i passar a la ciència de la creu per confiar que Jesús va esdevenir *Kristos*, el Crist de la fe cristiana. En tot cas, Déu és inefable i en el millor dels casos només ens queda una teologia negativa sobre la base de la fe. Però a aquestes alçades, la fe fa temps que ha abandonat l'univers mental del professor Fullat que des del seu paradís d'Alforja ens ofereix aquestes meditacions que ens deixen –com a ell mateix– despullats davant de la mort, la Dama esquelet, que ens acabarà per devorar sense pietat ni commiseració. En aquest punt, podem referir-nos a les paraules del jove Camus, que corresponen al seu escrit *La ironia*, de l'aplec *El revers i l'anvers*: «La mort per a tots, però a cadascú la seva mort. Al cap i a la fi, si més no, el sol ens escalfa els ossos» (Camus, 2021, p. 59). Tinguem present igualment l'afirmació que trobem a *El primer home*, l'obra que Camus va deixar inacabada quan va morir el 1960 en un tràgic accident de trànsit, i que de manera concisa i contundent recull l'anotació que «Crist no va aterrar a Algèria» (Camus, 1994, p. 250).

A dir veritat, la sentència intempestiva del jove Albert Camus sobre la mort, escrita quan tot just arribava als trenta-cinc anys, l'hagués pogut signar –adés i ara– el professor Fullat. No obstant això, el nostre protagonista no pot acceptar sense més l'ésser-per-a-la-mort de l'existencialisme ateu i ha cercat per tots els camins una resposta al misteri de la vida que escodrinya acompanyat per la música, per la pintura,

per l'art, és a dir, per l'estètica. A falta de la fe cristiana sempre ens queda la vivència estètica, com quelcom sublim, l'única via possible per accedir al misteri ni que sigui fugisserament i efímerament. Peces orquestrals com la *Missa Solemnis* de Beethoven, que el músic de Bonn mai va poder escoltar sencera no només per la seva sordesa sinó perquè no es va tocar completa en vida del compositor, tenen el poder d'apropar-nos, ni que sigui per uns instants, a allò sublim que constitueix el vestibul, si més no, de l'eternitat pel sentiment d'espiritualitat que transmet. Amb tot, sembla que ell prefereixi la Tercera Simfonia, l'Heroica de Beethoven, obra que fa la impressió que va ser inspirada per Napoleó i que obria l'horitzó del romanticisme.

Fet i debatut, el professor Fullat –que es refugia sovint en la música clàssica– continua cercant el sentit últim de la vida, des d'una posició immanent i amb el pòsit dels seus anys de formació i estudi, quan confiava en els preàmbuls de la fe. Proper a la tradició jueva –Déu és inefable– i a la teologia luterana que considera sovint que la raó humana converteix Déu en un ídol quan justifica racionalment la seva existència, el nostre professor continua escrivint. Volem afegir que el tema de Déu ha estat el nucli central de la seva reflexió filosòfica com va reconèixer fa molts anys, tal com va assenyalar el 1975 amb les següents paraules: «El tema central de la meua "racionalització" ha estat Déu; tota la resta no és més que la conseqüència de la manera com ha quedat situada la temàtica del transcendent» (Fullat, 1975, p. 96).

Des d'aquesta perspectiva han sorgit llibres com els quatre que ara comentem, de manera que no fa cas del consell de l'*Eclesiastès* o *Cohèlet* quan aconsella que «tingues present que fer molts llibres és mai no acabar, i que l'estudi excessiu fa malbé la salut» (*Coh* 12, 12). No ha estat

aquest el seu cas, atès que ha publicat més de cent-cinquanta llibres alhora que manté afortunadament una salut excel·lent, forjada possiblement quan era infant a la Barceloneta, quan era alumne de l'Escola del Mar on s'exercitava a la platja on bufava el vent de garbí, que ara ha estat substituït per les ratxes del mestral o seré que ventoleja amb força a la vall d'Alforja.

Igualment, és d'advertir que quan hom llegeix aquests últims llibres del professor Fullat, sempre amb títols ben punyents com ara *Fibrades* (2021), *Qui és?* sobre la naturalesa de Jesús de Natzaret (2022), *Esquitxos* (2023) i *Paideia-Humànitas* (2023), que corresponen als 152, 153, 154 i 155 de la seva obra extensíssima, hom s'adona que Alforja constitueix el seu recer i aixopluc. Abans de continuar, potser paga la pena remarcar que de tota la seva obra *Valores y Narrativa* (2005), de més de cinc-centes pàgines i en què va treballar durant vint anys, és el llibre que més aprecia dels que ha publicat. En aquesta sèrie, també podem incloure el seu llibre *Impertinentes. El desgarr de pensar* (2016) en què dibuixa el perfil dels autors que més han incidit en el seu pensament, molts dels quals van ser publicats inicialment a la nostra revista com articles independents. I tot això sense oblidar la trilogia de les seves memòries integrada pels tres volums següents: *La meva llibertat: Inici biogràfic, home, Catalunya, sexe, Déu* (2006); *La meva veritat: Història, moral, valors, educació, per què?* (2008); *La meva bellesa* (2010), que –vist en conjunt– forneixen una confessió que esdevé memòria pedagògica (Vilanou, 2009-2010).

Dit això, cal que no ens distanciem d'Alforja, que ja va significar una mena de paradís inicial on va poder portar a terme una vida salvatgina a la manera d'un Robinson durant els tres anys de la Guerra Civil (1936-1939), sense anar a l'escola, i ara –una vegada retornat– s'ha convertit en el

seu abrigo. A hores d'ara, talment fa la sensació que a Alforja ha trobat el seu particular refugi, una espècie de torre com la que va ocupar el Senyor de la Muntanya, que Fullat ha visitat cinc vegades. Ben mirat, la torre de Montaigne a la Dordonya (Aquitània) i la tomba de Camus a Lourmarin, un poble provençal banyat com Alforja pel sol de la Mediterrània, afaïçonem dos referents de la cultura francesa en la qual Fullat s'ha format i marquen la seva trajectòria intel·lectual i vital, des dels bromalls atlàntics a la llum mediterrània.

A l'empara de la lògica del pensament aristotèlic i mogut per la racionalitat filosòfica moderna, Fullat va ser guanyat a la causa existencialista per l'obra de Camus, que també es pot vincular a la geografia mediterrània (Menorca, Algèria, Provença). En fi, la Mediterrània és una conca espiritual, és a dir, un brollador de cultura que Fullat assumeix com el gran llegat de l'humanisme clàssic, d'arrel semita i grecolatina, que ha configurat la cosmovisió cristiana, matriu de la cultura occidental i que hom –i nogensmenys els escolars– haurien de conèixer. Perquè una cosa és ser un descregut o un agnòstic que desconfia de les falòrnies teològiques que ho saben tot sobre l'Inefable, la qual cosa constitueix certament un atreviment, i una altra ben diferent ser un babau i negar la importància que ha tingut –i encara manté– el cristianisme en la nostra societat. És del tot oportú que recordem que la modernitat no s'entén sense la base cristiana i que, al seu torn, la postmodernitat sorgeix de les cendres del cristianisme amb l'anunci nietzschian de la mort de Déu. D'aquí, doncs, que l'ensenyament del cristianisme no hagi de ser foragitat de les escoles perquè –en darrer terme– tots hem de conèixer la realitat del cristianisme com un fet cultural i històric, més encara si es té en compte que la dimensió essencial de tota educació rau en la historicitat humana, segons va consignar el 6 de juliol de

2022. I és que en veritat hom pot constatar que la modernitat va sorgir sobre el pòsit del cristianisme que, en dissoldre's, ha donat pas a la postmodernitat.

Altrament, Fullat que medita diàriament sobre la mort, una mena d'acompanyant sempitern de la condició humana, també va quedar captivat pel cementiri de Seta, al qual Paul Valéry va dedicar el seu conegut poema *El cementiri marí* (1920) que ha atret alguns dels nostres intel·lectuals, fascinats per la finitud humana i la bellesa clàssica. Tampoc podem silenciar que Gaziél va traduir l'any 1947 amb Miquel Forteza aquest poema de Valéry i va exaltar el cementiri de Sant Feliu de Guíxols, on descansen les despulles del President Josep Irla, en el sector civil. Escoltem les paraules d'en Gaziél, estampades al seu llibre *Sant Feliu de la Costa Brava*: «Per damunt de les fronteres i dels idiomes, la Mediterrània ha creat una invencible comunitat d'esperits. Jo crec que Valéry n'ha estat, en els nostres dies, el representant més pur i més extraordinari» (Gaziél, 2020, p. 301). Un xic més endavant, Gaziél afegeix: «Cal aprendre de tornar a visitar aquest lloc, com ho feien els mediterranis de la gran època, com ho fa Valéry en el seu poema: el cor ben calent i el cap ben fred» (Gaziél, 2020, p. 303).

Per consegüent, la Mediterrània convida a tornar a l'origen de les coses, al primer moment, a visitar els llocs i els textos, els monuments i les paraules, les idees i el pensament i a interrogar-se en passejar per aquests cementiris –una mena de jardins melangiosos– pel sentit de la vida. No debades, Salvador Espriu va fer del cementiri d'Arenys de Mar un lloc privilegiat per a la seva poesia i l'estatge on reposen les seves despulles.

Del *Cementiri de Sinera*, reproduïm els següents versos:

Ai, la negra barca,
que per mi vigila
des de la nit alta!
Ai, la barca negra
que ve pel meu somni
del mar de Sinera.

Al fons del fons, Octavi Fullat s'ocupa i preocupa pel tema de la mort –aquí una mena de barca negra– com van fer els grans literats com Valéry, Gaziél i Espriu. Segueix, doncs, un deixant intel·lectual típicament mediterrani que s'arrela en l'antigor mesopotàmica, bressol de la nostra cultura. Tinguem en compte que ja Gilgamesh va eixir, en un viatge infructuós, a la recerca de la immortalitat després de la mort del seu amic Enkidu. D'aquesta manera, Fullat contempla amb gaubança el cel blau d'Alforja, un indret privilegiat de la Mediterrània occidental, perquè en un mon sense certeses només ens queda cercar el misteri de les coses a través de la poesia, per mitjà de l'art, és a dir, de l'estètica.

En aquest punt, no podem oblidar els versos de Hölderlin del seu inacabat himne *En blau adorable floreix* que van impressionar Heidegger:

¿És desconegut Déu?
¿És visible com el Cel?
Això és el que crec.
Aquesta és la mesura de l'home.
Ben mereixedor, però poèticament habita
l'home en aquesta terra. I no més pura és l'ombra
de la nit amb les estrelles, si ho podia dir
així, que l'home, que és com dir una imatge de
la divinitat.

No cal dir que Alforja li permet entrar en contacte amb la natura, per bé que sigui un pedagog d'inequívoca vocació culturalista. Respecte a això, en el seu pensa-

ment s'uneixen la natura, amb la seva passió per l'excursionisme, i la cultura, representada pels escrits dels clàssics, tal com es pot llegir en la nòtula del 18 de gener de 2022 del llibre *Esquitxos*. L'educació no és més que el pas d'una a l'altra, de l'estat natural al cultural, per bé que en el seu cas no hi ha una contradicció entre ambdós aspectes. Així la seva estimació per la natura es pot vincular al fet que fos un deixeble – un follet de muntanya – de mossèn Antoni Batlle, alhora que expressa reserves per la racionalitat tecnocientífica que ha causat tants destrets a la humanitat, des de les guerres amb els seus enginyers per matar fins a la bomba atòmica. Si el món semita ens va donar la idea d'un únic Déu (monoteisme), i la cultura hel·lènica ens va oferir l'afecció per a la reflexió teòrica i científica (filosofia com a sinònim de ciència), la tècnica és una aportació llatina, que va servir per edificar i mantenir dempeus l'imperi romà durant segles.

Cal tenir en compte que quan Ramon Turró va fundar, el 17 de gener de 1923, la Societat Catalana de Filosofia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, va palesar que s'havia de seguir una línia de treball objectivista, segons el deixant de l'esperit de l'ànima llatina, és a dir, basada en una teoria del coneixement objectivista en què coincidia el realisme aristotèlic, assumit pels escolàstics, i el treball científic modern, sense caure amb els excessos del mecanicisme modern i del positivisme dinovè, una opció epistemològica que podem considerar que també roman en el re-fons de l'univers mental del professor Fullat que sempre apel·la a la força dels fets.

De resultes de tot plegat, va sorgir la síntesi cristiana formulada en el credo del primer concili de Nicea (325 d. C.) i així va marcar un seguit de camins entre els que destaca el de Sant Jaume que transita pel

nostre país. Des de l'horitzó de la cosmovisió cristiana, l'educació comportava caminar vers la unitat, la veritat, la bondat i la bellesa que es donaven en Déu, en un procés que es va secularitzar amb el pas del temps, primer amb les idees il·lustrades i liberals dels segles XVIII i XIX, i més tard, amb la irrupció de la postmodernitat, es a dir, del procés que va seguir a la crisi de la modernitat, que Husserl va plantejar en els anys trenta del segle passat en assenyalar que, per damunt de tot, consistia en una crisi de sentit.

Tot i la insistència, s'ha de tenir molt present que el cristianisme va conformar les bases de la cultura occidental, en què a partir del Renaixement l'ésser humà es va posar al centre, de manera que va propiciar l'arribada de la modernitat filosòfica (Descartes) i científica (Galileu, Newton, Kepler, Copèrnic). Vist en perspectiva, podem dir que Fullat va ser educat en els valors i principis de la tradició cristiana, que es va fer modern en el seu romiatge pel món i que avui es troba estrany –estranger si voleu, tot recordant Camus– en un planeta dominat pels vents postmoderns que, en la seva opinió, es van instaurar l'any 1900 després de la mort de Nietzsche, i així no és estrany que hagi considerat el segle passat, el segle vint, com el segle postmodern.

Així, i com a bon modern, cada matí a trenc d'alba surt a l'exterior per contemplar el cel i donar compte i raó de la situació meteorològica, tal com Rabelais va prescriure pel seu deixeble Gargantua, un mostra clara de la modernitat educativa que cal contrastar amb el naturalisme de Rousseau, un autor que com Pestalozzi, no li ha generat gaire entusiasme. Per tant, la fonamentació de l'educació moderna rau més en el Renaixement i en la literatura de Rabelais –tal com els noucentistes sota la direcció d'Eugeni d'Ors van ponderar en publicar el 1918 en versió de Lluís Faraldo

de Saint Germain *L'educació de Gargantua i la joventut de Pantagruel*– que no pas en el pessimisme i rigorisme del jansenisme de Port-Royal, tot i les virtuts de la seva lògica que alguns sostenen que hauria d'haver estat el punt de partida de la pedagogia moderna (Pamparacuatro, 2008). No sobte, per tant, que reconegui que mai hagi pogut acabar *l'Emili* (1762) per bé que sabem que sí va treballar *Julia, o la nova Eloïsa* (1771).

En tot cas, el nostre protagonista es-cruta diàriament la naturalesa, aguaita els cingles d'Alforja, examina la situació atmosfèrica i meteorològica, tal com feia la gent del camp (recordem que a tocar d'Alforja es troba la balma o cova d'en Baleta, on es pot contemplar un bust que homenatja un pastor nascut al poble el 1860, Francesc Ferreter i Montguillot, conegut per les seves previsions meteorològiques). Però no només la gent de camp albirava la naturalesa, sinó també els nostres naturalistes i científics com l'Eduard Fontseré –sogre de Joaquim Carreras Artau, el seu director de tesi doctoral– i així l'Octavi Fullat registra les observacions pertinents. En realitat, es tracta d'una mena de treball científic que no ens pot estranyar si considerem que per part de la família de la mare –els Genís– prové d'una nissaga de farmacèutics vigatans i que el seu pare simbolitza un model d'esforç i d'esperit de superació, d'autèntic autodidacta fet a si mateix, atès que va poder cursar la carrera de medicina després d'estudiar magisteri i ampliar els estudis de doctorat a Madrid al costat de Juan Negrín, que s'havia format a Alemanya. Adelitament per la ciència, que no pel cientisme, i gust per la natura, que no pel naturalisme, és el que l'Octavi Fullat va aprendre en el marc familiar, on la nuesa no era foragitada per pecaminosa sinó practicada amb naturalitat, com feia el pare quan es capbussava a la bassa del Mas de Cal Fullat, Esplanes de Baix a trenta minuts d'Alforja anant a peu.

Destaquem ara que la natura, la civilització (cultura o manera de veure el món, tècniques o manera de modificar el món, les institucions socials) i la llibertat personal forneixen els tres vèrtexs que configuren l'educació, segons planteja el nostre autor, que insisteix en què l'ésser humà és una bèstia incerta (18 d'octubre de 2022) o, més tost, una bèstia maleïda (28 d'octubre de 2022). El seu diagnòstic antropològic encara pot arribar a ser més corrosiu, quan es llegeix la següent sentència: «L'ésser humà és per natural un malvat, un pervers... Som dolents per naturalesa» (24 de novembre de 2022).

Amb aquests antecedents, l'educació constitueix un acte de violència, en contraposar la llibertat i la civilització, on s'inserix la cultura, i així es genera una tensió tràgica, perquè a més vivim un món sense certes ni seguretats, de manera que resulta impossible bastir una axiologia –«l'axiologia es fonamenta sobre l'ontologia, si n'hi ha», escriu l'onze de juliol de 2022– perquè no hi ha un fonament sòlid, més enllà de la consciència humana. La cultura d'avui –la postmoderna– no ofereix un repeu consistent, sinó que es mou sobre terres fangoses i bellugadisses.

Allèn d'aquestes consideracions, cal tenir en compte a més que la humanitat no és gens exemplar, amb el descrèdit acumulat que es desprèn de les actituds i conductes de bona part dels polítics i dels ciutadans. Per què haig de ser bo? Per què haig de comportar-me amb generositat amb el proïsme? Per què haig de ser honest i estimar altri? Naturalment, aquestes preguntes trobaven resposta quan existia una cosmovisió teocèntrica, on Déu –el *Ipsum Esse Subsistens* de la filosofia perenne– aguantava el món. «Amb la mort de Nietzsche (1900) i amb la Mort de Déu o mort de tot Absolut, occident ingressà en un món desordenat, capgirat» (3 de novembre de 2022). D'aquí es deriva que

després de la mort de Déu, anunciada per Nietzsche, resulta inviable qualsevol intent de bastir una axiologia, d'assentar l'existència dels valors, en mancar un punt arquimèdic que suporti el món. En relació a Nietzsche, l'1 d'octubre de 2022, ens aclareix que amb l'anunci que Déu ha mort «s'han enterrat tots els Absoluts: comença l'època del tot és relatiu; és a dir, s'inicia la Postmodernitat», per proclamar sense embuts que «el Déu ha mort ha triomfat del tot».

Sembla clar, doncs, que el professor Fullat amb aquestes afirmacions és un mestre pensador (*maître à penser*) un xic impertinent, com ho va ser Alain per a la França de principis del segle passat i que va tenir deixebles notables com André Maurois, autor d'un meritori tractat sobre *L'art de viure* (1939), on al costat de l'art de pensar, de l'art d'estimar, de l'art de treballar, de l'art de manar, va incloure l'art d'envellir que, al seu torn, abasta l'art de morir (Maurois, 1963). D'alguna manera, i en la línia del pensament moralista francès (Montaigne, La Bruyère, La Rochefoucauld, Pascal, Alain, Maurois) també el professor Fullat en aquesta *Paideia-Humànitas* ens ofereix els trets bàsics per plasmar un art de viure que contempla diverses etapes i en què destaca, justament, la darrera, és a dir, l'art d'envellir que podem capir com una preparació per a la mort. Ara bé, liquidada l'època de les certeses i consumada la mort de Déu o, com ell mateix remarca, la mort de tot Absolut, i, consegüentment, el retrocés de la metafísica, ja no es pot creure, com va postular el fideisme paulí en proclamar la creença en un més enllà, en una vida posterior a la present.

A tot estirar l'*homo viator*, en el seu vagareig dissortat, després dels seus anys d'aprenentatge i els seus anys de viatge o d'itinerància, que recorden les aventures del *Meister* de Goethe, només pot accedir al misteri, per una via a més que s'esmuny

a les pretensions d'evidència i irrefutabilitat que reclama l'epistemologia popperiana, una mostra més de la indigència humana. En aquest sentit, el 1975 ja va pregonar el següent:

«Déu no és una "cosa física", ni una "cosa psíquica", ni una "idea": simplement, *Déu no és objecte* ni de coneixement ni d'experiència –les místiques són formes que adopta la psique– per part del subjecte humà. Déu és radicalment inobjectivable, és transcendent, rau sempre en l'*altre costat*. De Déu, no en podem dir absolutament res –revelat o teològic– que li escaigui, que li convingui i que ens proporcioni una certesa» (Fullat, 1975, p. 105).

A hores d'ara, doncs, i desapareguda la fe d'altra època, Fullat considera que l'ésser humà es troba sumit en un infortuni tràgic que marca el signe de la seva trajectòria pedagògica i vital, que no és altre que sentir-se abocat a la mort, sense esperança en la resurrecció pasqual. Si en els anys anteriors al concili Vaticà Segon (1962-1965) es va parlar de la pedagogia de la resurrecció (Henri Bissonnier), ara ens troben a les antípodes, davant d'una pedagogia postmoderna que convida a la insurrecció i que aspira a canviar l'ordre de les coses. Així s'abandonen els esquemes binaris de la tradició clàssica, cristiana i moderna (veritat/fals, bé/mal, mascle/femella, natura/cultura, topos/utòpic) per plantejaments que responen a una nova lògica mental, en què tot es fa fluid, fragmentat, dispers, disseminat, heteròclit, etc. i en què la diferència ha suplantat al principi d'identitat. Per corroborar el que diem, n'hi ha prou en dir que les utopies modernes (des de Tomàs Moro als socialistes utòpics) han donat pas a les distòpies postmodernes, sovint apocalíptiques i deshumanitzadores, amb un futur catastrofista de destrucció. A més, la veritat d'altre temps ha estat substituïda pel criteri de performativitat (Austin, Lyotard), que contribueix a canviar la realitat en una mena de transformació constant, tal com la tecnociència i la cibercultura propugnen, amb la

qual cosa a hores d'ara sembla que Heràclit ha guanyat la partida a Parmènides. L'U, l'Absolut, Déu, fins i tot l'esperit hegel·lià, són només relíquies del passat, perquè l'*universum* (*versus unum*) de l'antigor ha donat pas al *diversum* que emfasitza la divergència, la dissemblança, la dissonància, o, el que és el mateix, la multiplicitat i la complexitat.

Davant d'aquest panorama intel·lectual i social, el professor Fullat ha trobat a Alforja una mena de retir i refugi, un oasi de pau i tranquil·litat, una espècie d'arcàdia, tal com ell mateix reflecteix en el registre primaverl del 30 de maig de 2022, on equipara el passeig pel jardí de l'Antonieta amb el Paradís Terrenal, talment com si els fruits saborosos –títol del poemari de Carner de 1906– el temptessin com si es tractés de la mateixa Eva. No és gens forassenyat pensar que el jardí de l'Antonieta és una mena de rèplica del jardí d'Epicur, on troba el repòs i la tranquil·litat necessaris pel treball mental i, el que és igualment ben destacat, per cultivar l'amistat que entén com una mena de comunitat espiritual. No ens estarem de dir que l'Antonieta cuida amorosament el seu jardí com feia el *Càndid* de Voltaire, després de totes les peripècies que va viure amb el gran terratrèmol de Lisboa (1755) i que el van desenganyar de l'optimisme leibnizià que considerava que aquest és el millor mon possible atès que ha sorgit de les mans del Creador.

Fa bo de veure que al jardí de l'Antonieta, l'Octavi gaudeix del cicle de la natura amb el pas de les estacions, alhora que el seu cor –que des de fa trenta anys necessita de l'ajuda del Sintrom– batega amb un moviment de sístole i diàstole que també es reflecteix en la vida intel·lectual. Sístole de lectures –com la que l'Anna Pagès li va portar de París sobre Pau de Tars– i diàstole en la producció de llibres, a través d'aquestes anotacions diàries, d'aquestes glosses o escolis que donen

llum sobre la nostra història i també sobre el nostre futur. Encara que ell diu sempre que aquest, o aquell altre, és o serà l'últim dels seus llibres, no podem donar crèdit a les seves paraules, perquè com Sòcrates llegirà, pensarà i escriurà fins al darrer alè que animi la seva vida o, si es vol, fins que mantingui ben viva la seva consciència, clau de volta de qualsevol procés formatiu. Per consciència Sòcrates –mestre de mestres– va acceptar la mort amb la cicuta, i una *Paideia* que sigui conseqüent amb aquest antecedent ha de tenir-la ben present. L'ésser humà com a criatura inacabada ha d'educar-se, formar-se, sempre amatent a la veu de la consciència a través de l'acció. No debades, el *Faust* de Goethe –un referent juntament amb Rabelais per la pedagogia noucentista– tradueix el Logos joànic per acció, que així esdevé clau de volta de l'educació que es pot capir com un procés d'antropogènesi, és a dir, d'autoformació, a les envistes d'una acaбанça tràgica.

També des d'Alforja, amb alguna sortida esporàdica a distints indrets de Catalunya, el professor Fullat observa una activitat un xic eremítica, al marge del brogit del món, de la incompetència dels polítics, del soroll que ho inunda tot, i sense tenir que fixar la vista al terra contínuament per tal de no topar-se amb els excrements dels gossos que inunden les nostres places i carrers. «S'ha iniciat la civilització de la merda de gos i d'ensenyar el cul», va anotar el 12 d'abril de 2022, segons recull en els *Esquixos* (p. 138). En efecte, a banda dels polítics, els gossos mereixen les seves crítiques, perquè la presència de les seves deposicions pels nostres pobles i viles és una prova de l'incivisme dels seus propietaris. A més, ell sap ben bé que només l'ésser humà pot ser educat en ser *animal educandum* perquè el gos, a tot estirar, pot ser ensinistrat. L'ésser humà és «*educandus* i no *educabilis* com ho són tots els animals que exhibim estúpidament en un circ o bé

que els ensenyem a realitzar monades com passa amb el ca domèstic», va anotar el 19 d'agost de 2022. Malgrat això, avui veiem pels carrers pasquins afixats en què s'anuncia l'educació dels gossos mentre a la xarxa es troben recomanacions per *educar* als cadells. És clar que la niciesa humana ha assolit nivells sorprenents d'estupidesa, que haguessin tret de polleguera als nostres avantpassats, però que complauen als nostres polítics que ens tracten com si fóssim una colla de tanoques mancats de criteri. Som lluny de les polis gregues quan els cínics, a l'època hel·lenística, pul·lulaven despallats per les ciutats i aspiraven a viure com a gossos, a tall de rebuig i crítica social per tal de despertar la consciència ciutadana.

Amb el pas dels anys, l'Octavi Fullat s'assembla més als savis hel·lenistes, sobretot, als escèptics i epicuris, sense menystenir els estoics. Així el 19 de desembre de 2021, del llibre *Esquitxos*, va reconèixer que «sembla que solament ens resta el *sústine* –“resisteix”– dels estoics», tot recordant Sèneca, Epictet i Marc Aureli. Una idea –l'estoïcisme– que també queda reflectida en l'anotació corresponent al dia 3 de novembre de 2022, per tal de mantenir la serenitat interior. Tanmateix, com els escèptics dubta de tot fins el punt que no més deixa una escletxa oberta cap al misteri, mentre els epicuris l'han ensenyat a no patir en excés i a gaudir amb mesura dels plaers terrenals. Els seus desdejunis frugals, a base de productes procedents del jardí de l'Antonietta, constitueixen una bona mostra del que diem, per bé que no rebutja els bons vins i caves. En l'anotació del 31 de maig de 2022 reclama que els epicuris, el beneeixin.

Així les coses, Alforja ha esdevingut la seva talaia, el centre del seu món, una mena d'observatori des d'on escodrinya la naturalesa i la realitat política i social, i on disposa d'un petit nombre de llibres, els

bàsics i fonamentals que no arriben al centenar. Com no podia ser d'una altra manera, els seus companys escolapis –a *Fibla-des* (p. 103) va escriure que «*aliquo modo* soc escolapi»– són els marmessors de la seva biblioteca que és custodiada per l'Arxiu provincial. Mentrestant, ell continua escrivint a mà, en una actitud que algú podria considerar de resistència al progrés tecnològic que fomenta l'ús de tot tipus d'adminicles mecànics. En algun moment, reconeix que «escriure m'és un bàlsam» (22 d'octubre de 2022). Com és de suposar el seu univers no és altre que el del manuscrit, el de la tipografia, el de la galàxia Gutenberg, el de la cultura del llibre. Res d'extravagàncies postmodernes. El seu món es troba emparaulat, per les llengües (clàssiques i modernes) i els llenguatges (que són representacions simbòliques), que a més determinen el seu univers educatiu. Llegir, especialment els clàssics; pensar lliurement i escriure de manera continuada conformen l'ideal formatiu que Fullat ens proposa adés i ara. En l'anotació del 5 de gener de 2023 estampa: «Considero important, molt important, que l'educand aprengui a redactar. Que cada dia, per exemple, escrigui unes línies en una mena de diari particular», cosa que ell continua fent diàriament.

Al seu parer, els magnats de la indústria tecnològica com Elon Musk, sempre a favor del transhumanisme amb el seu model antropològic del *cyborg* –un organisme cibernètic, que pot millorar el seu funcionament i allargar la pervivència gràcies a les pròtesis quirúrgiques i als mecanismes tecnològics– amb les seves promeses d'immortalitat humana no existeixen, perquè senzillament no formen part del seu món. Ell, als seus noranta-cinc anys, continua sent un ésser humà de carn i ossos com Unamuno, per la qual cosa es palpa contínuament per refermar que no és quelcom imaginari que visqui en una quimera ideal o en universos paral·lels. No

sap, ni vol saber res, del metavers que fusiona la realitat física amb la virtualitat digital que fa que tot esdevingui una no-cosa (Byung-Chul Han, 2021). El seu realisme d'arrel aristotèlica és clar i distint, com la filosofia cartesiana, de manera que sap que *res cogitans* i *res extensa* configuren una única realitat que la ciència moderna ha intentat dissociar per caure, de bell nou, en una mena d'idealisme platònic, del qual s'allunya sempre que pot, alhora que reclama la fusió entre l'educació física –un sintagma que va aparèixer l'any 1762, el mateix de la publicació de l'*Emili*, encunyat pel metge ginebrí Jacques Ballesxerd, autor de la *Dissertation sur l'éducation physique des enfants* que segons Rousseau (*Confessions*) li va plagiar la idea– i l'educació mental, perquè «cal harmonitzar esport i estudi; ambdós són indispensables», segons va registrar el 5 de gener de 2023.

Al capdavant, que sapiguem ell no ha utilitzat la màquina d'escriure, de manera que ha foragitat els ordinadors del seu entorn. Probablement, en això capim el seu distanciament respecte la tècnica, que entén com la manera de transformar el món. En el seu pensament, la cultura –la manera de veure el món (*Weltanschauung*)– té més relleu que la tècnica i, fins i tot, que la institució social, vista com la manera col·lectiva d'instal·lar-se al món. Ben mirat, l'educació –per tràgica que sigui– ha de procurar que cada educand pugui bastir la seva pròpia cosmovisió, lliurement, d'acord amb la seva pròpia consciència, a la manera socràtica, i lluny de les colonitzacions que imposen els poders establerts, sobretot a partir d'un formalisme pedagògic basat en les competències. Si en el seu dia el conductisme (Thorndike, Watson, Skinner) –un excés anti-humanista– va senyorejar en el món de l'educació quan hom confiava en la utilitat de les màquines d'ensenyar (*Teaching Machines*) i l'ensenyament programat, a hores d'ara els continguts, els coneixements, han deixat el

seu protagonisme a favor de la lògica competencial que s'ha entronitzat com un model dominant en el món educatiu, al servei de les grans corporacions econòmiques que cerquen una mà d'obra que s'adapti sense més a les lleis del mercat neoliberal que reclama mobilitat geogràfica i adaptabilitat als nous llocs de treball que sorgeixen arreu.

Per tot plegat, tampoc la tecnologia l'acompanya en aquest darrer tram de la seva vida, i així li sobren la televisió i el mòbil, el portàtil i la connexió a la xarxa. Ben contràriament, reclama «boscúries i camps llaurats i orenetes que juguen al cel», una expressió on ressonen també els versos de Hölderlin del poema *Quan jo era un noi...*

Quan jo era un noi
un déu em salva sovint
de la fressa i la vara dels homes.
Llavors jo jugava confiat i bo
amb les flors del boscatge
i els oratjols del cel
jugaven amb mi.

Fullat sap perfectament, que tot i la passió per la filosofia amb la qual ha estat «jugant» al llarg de la vida, que l'ésser humà habita poèticament el món, d'acord amb Heidegger, tot seguint el deixant de Hölderlin. Però aquest joc, aquest ludisme, no només afecta la poesia sinó també a la filosofia que sempre va acompanyada per l'art, per la música, especialment, pels Rèquiems (Mozart, Brahms, Verdi, Fauré, etc.), però sense bandejar les grans composicions barroques i romàntiques. Comp tat i debatut, en el seu univers la ploma i la lira, el mot i la nota musical, el llibre i el pentagrama, es troben perfectament agombolats, per bé que en el seu cas resulta difícil que la música sigui una instància per a la conversió com va succeir amb Paul Claudel en escoltar la nit de Nadal de 1886 el *Magnificat* a la catedral de Notre-

Dame de Paris o amb el filòsof Manuel García Morente que es va convertir quan radiaven a Paris, durant el seu l'exili el 1937, *L'enfance du Christ* de Hector Berlioz. Sigui com sigui, el dia 10 de maig de 2022 Fullat va escriure: «la naturalesa és el pentagrama sobre el qual s'escriu la música de la vida humana».

No obstant això últim, insistim que l'Octavi Fullat no sembla estigui disposat a fer el pas cap a la conversió sinó més aviat per aprofundir en el misteri. En aquest sentit, Fullat apel·la de bell nou al paper de l'estètica com a força mitjancera car la idea de bellesa uneix totes les coses i, consegüentment, la poesia assoleix l'alta dignitat de ser allò que va ser en un principi, la mestra de la humanitat, tal com el *Systemprogramm* (1796) va proclamar: «La poesia assoleix d'aquesta manera una més alta dignitat, de nou esdevé a la fi allò que fou a l'inici –mestra de la humanitat; car s'ha acabat la filosofia, s'ha acabat la història, l'art de la paraula sobreviurà sol a totes les altres ciències i arts». Recordem que *El més antic programa de sistema de l'idealisme alemany*, text batejat amb aquest nom per Franz Rosenzweig que el va localitzar l'any 1917, es recullen les idees de Schelling, Hegel i Hölderlin, en un intent de superar la crisi de legitimació de la raó il·lustrada amb l'establiment d'una nova mitologia que, en aquell context romàntic, reclamava una concepció sintètica de la raó que es va oposar a la racionalitat analítica de la ciència moderna que, a banda de desenvolupar una funció desmitificadora, ha estat una força destructiva en configurar un món altament deshumanitzat.²

Així doncs, ja llavors es reivindicava la funció del mite que aspirava a convertir-se en una mitologia racional que va donar sentit a la literatura romàntica: «ens cal

una nova mitologia, però aquesta mitologia ha d'estar al servei de les idees, ha d'esdevenir una mitologia de la raó» perquè «mentre no les convertim en estètiques, és a dir, mitològiques, les idees no tindran per al poble cap interès, i a l'inrevés, mentre la mitologia no sigui racional, el filòsof haurà d'avergonyir-se de les seves idees». Tal com s'esdevé on les paraules no arriben –el llenguatge marca el límit del pensament (Wittgenstein)– pot arribar l'art, l'estètica, els poetes, els músics i els artistes que són els mitjancers, com feien els *Vates* d'antany, amb el misteri, perquè Déu –com Fullat reconeix en l'anotació del 22 de juny de 2022– «resta amagat dins del ventre de l'Absurd». I en el camí de l'Absurd només s'hi pot transitar amb la mitologia de la raó o, si es vol, a través de l'estètica, de l'art, és a dir, d'una raó rapsòdica.

Tot indica que el professor Fullat ha seguit un procés formatiu que, inspirat en referents com ara Sòcrates i Sant Josep de Calassanç, un cooperador de la veritat, no ha finit des de la seva infància fins avui mateix, quan es palpa cada dia per donar fe de la seva existència, de la seva presència en aquest món que se li ha fet inhòspit i estrany, fins i tot hostil. De fet, considera que la formació reclama un procés autoformatiu, per la qual cosa connecta amb la tradició pedagògica socràtica i agustiniana, amb tocs existencialistes de Sartre i Camus que van capgirar-li la seva pròpia cosmovisió que així va deixar de ser teocèntrica. Però la seva cosmovisió tampoc és positivista, i encara menys tecnocientífica, perquè ell opta per una mena d'idealisme de la llibertat que no es pot confondre, ni identificar, amb l'idealisme absolut que va entronitzar el feixisme (Gentile) i el nacionalsocialisme (Ernst Krieck, Alfred Baumler). D'aquí, doncs, el seu distanciament

(2) Una versió de «El més antic programa de sistema de l'idealisme alemany», es pot robar a Friedrich Schiller, *Cartes sobre l'educació estètica de l'home*. Edició de Jordi Llovet. Barcelona, Editorial Laia, 1983.

ment respecte el projecte pedagògic platònic que s'estructura a *La República* –segons Rousseau el millor llibre de pedagogia que s'hagi escrit mai– i la seva afecció pel pensament socràtic i, a la llarga, de tots aquells educadors que han excel·lit, com Sant Josep de Calassanç, Lorenzo Milani i Paulo Freire, en la defensa de la consciència, clau de volta de qualsevol sistema pedagògic que vulgui garantir la llibertat individual. Si com bé diu en l'apunt del 24 de juny de 2022, «la pedagogia consisteix en metallenguatge del llenguatge educatiu», aquest metallenguatge s'ha de bastir a partir del llenguatge representat per aquests dos mots, consciència i llibertat, sense perdre de vista la presència d'un mestre o educador exemplar, que podem personificar en Sòcrates, condemnat a Atenes el 399 a.C. després de ser acusat d'impietat i de corrompre la joventut, i que, segons la contalla, volia aprendre a tocar la flauta la nit abans de prendre la cicuta.

En aquesta direcció, el professor Fullat sap que la ciutat és una aportació de la cultura hel·lènica i que la polis constitueix, com Aristòtil va remarcar, el fi (*telos*) de la civilització. De la tríada de pensadors clàssics (Sòcrates, Plató, Aristòtil), l'Octavi Fullat mostra les seves preferències pedagògiques per Sòcrates, sempre enemistat amb els sofistes, i per Aristòtil, gràcies a un punt realista i racional que, al seu torn, l'allunya de Plató, al qual si més no respecta. En realitat, les seves constatacions meteorològiques palesen aquesta ascendència realista, mai positivista, i, encara menys conductista, perquè el bé més preuat per ell no és altra que la consciència, garant de la llibertat personal. Vist en perspectiva, es pot vincular el seu pensament –en un procés de llarg recorregut– amb la tradició filosòfica catalana, tal com Jaume Serra Hunter i Tomàs Carreras Artau van entendre durant la dècada dels anys vint del segle passat, en recuperar el realisme

psicològic de Xavier Llorens i Barba que s'arrela en el segle XIX. No per atzar, ell va ser deixeble de Joaquim Carreras Artau que, si més no oficialment, va constar com a director de la seva tesi doctoral, les classes del qual va seguir a la Universitat de Barcelona quan era professor d'Història de la Filosofia.

Com és lògic, i sota la influència socràtica, Fullat és ben conscient que la formació humana dibuixa un itinerari que no fi-neix mai, i que, en el seu cas –i enllà de l'ambient familiar– es va iniciar a l'Escola del Mar de Pere Vergés, on treballava la seva mare, per continuar a l'Institut-Escola del doctor Josep Estalella. En aquells ambients educatius, sempre a tocar de la Mediterrània, va rebre una de les influències més pregones que van marcar aquells primers anys d'aprenentatge. Ens referim, en concret, a l'eurítmia d'Émile Jaques-Dalcroze que fomenta el ritme en combinar la música i el moviment corporal, una instància pedagògica que el mestre Joan Llongueres va introduir a Catalunya en el context noucentista. Dit de passada, podem afegir que en l'eurítmia de Jaques-Dalcroze ressona l'ideal del *kalos kai agathos* de la *Paideia* clàssica hel·lènica que es volia contraposar a l'agitació i bullici d'un món modern i industrial, de vapors, motors i màquines, que cineastes com l'alemany Walter Ruttmann a *Berlín, simfonia d'una ciutat* (1927) i el soviètic Dziga Vertov a *L'home de la càmera* (1929) van saber copsar amb les seves pel·lícules de caire documental, un món que Chaplin va satiritzar àcidament a *Temps moderns* (1936).

En virtut del que diem, som del parer que l'Octavi Fullat reflecteix un rerefons noucentista, d'ordre i civilitat, i així defensa un projecte culturalista que no entra en contradicció amb la natura, alhora que la idea de Catalunya-ciutat connecta amb les polis gregues. No debades, reconeix

que ha visitat Grècia més de quinze vegades, un pelegrinatge que confirma la seva voluntat d'empeltar-se de l'esperit clàssic que Sòcrates exemplifica millor que ningú. Aquí pot ser oportú esmentar que ha visitat en quatre ocasions el santuari de Delfos, on Sòcrates –probablement analfabet– va entendre que era l'home més savi de tota Grècia, perquè justament era conscient de la seva niciesa. Aquesta remembrança de figures del passat com Sòcrates, confirma que «l'ésser humà és realitat històrica» (4 de desembre de 2022). D'aquesta manera, s'entén que un dels trets característics de l'educació sigui, justament, la historicitat, fins el punt que «l'educació no és un fet, sinó un procés que depèn de l'espai –geografia– i del temps –història–» (6 de juliol de 2022), per bé que roman oberta al futur perquè «l'home es defineix per l'esdevenidor» (2 de desembre de 2022).

Al costat del tremp noucentista, amb tocs romàntics –«*Freude* més que no pas *Vernunft*», escriu el 29 d'agost de 2022– no podem bandejar la seva dimensió religiosa que va començar a la infància, quan va ser iniciat catequèticament a l'església de Santa Maria del Taulat, a l'antic terme de Sant Martí de Provençals, per fer la primera comunió al Santuari de la Mare de Déu de Núria l'any 1934. El seu nucli familiar va romandre, doncs, presidit per una pregonia fe cristiana i una inequívoca vocació catalanista, una llar on es llegia *El Matí*, òrgan de la Unió Democràtica de Catalunya, on militava el pare, metge a L'Aliança del barri del Poble Nou. Gràcies a aquesta atmosfera domèstica, el professor Fullat va assumir els principis i valors d'una mena de noucentisme catòlic, una resposta a l'anarquisme de Ferrer i Guàrdia i al republicanisme anticlerical lerrouxista, en una mena de *catholic revival* que recorda la reacció religiosa, liderada pels cardenals Nicholas Wiseman, autor de la coneguda *Fabiola* (1854), i John Henry Newman, convers de

l'anglicanisme i teoritzador l'educació universitària liberal, que es va produir a l'Anglaterra fabril del segle XIX davant de l'avanç de les idees socialistes. No per atzar, el barri del Poble Nou de la ciutat Comtal –que va servir de teló de fons a Xavier Benguerel per escriure la novel·la històrica de temàtica obrerista i utòpica *Icària, Icària...* (1974)– recordava, com altres indrets, la ciutat de Manchester, amb els seus tallers i les seves fàbriques, moltes perilloses i contaminants, on el seu pare va tenir cura de les famílies obreres, d'acord amb el credo cristià d'amor al proïsme. No debades, els seus pares van demanar ser inhumats –és a dir, de tornar a la terra– en fossars cristians d'una manera anònima, quelcom que Fullat té molt present per a la seva fi.

De fet, els anys d'aprenentatge van prosseguir en els escolapis, primer com alumne de batxillerat entre 1939 i 1943, i més tard com a novici en els centres d'espiritualitat escolàpia, entre 1943 i 1950, quan va retornar a Catalunya per començar els estudis de Filosofia (1950-1955) que l'havien de portar a aconseguir el doctorat, amb una tesi sobre la moral atea d'Albert Camus, elaborada a l'ombra de Charles Moeller que, al seu torn, es pot considerar un deixeble del cardenal Mercier, factòtum de la renovació de la Universitat Catòlica de Lovaina a partir de la restauració de la neo-escolàstica (*Aeternis Patris*, 1879). En tot cas, la preparació i defensa de la tesi doctoral –publicada el 1963– va ser una exigència paternal, que l'Octavi no va dubtar en complir. Vist des d'ara, fa la sensació que davant de l'opressió i repressió del franquisme, que l'ofegava intel·lectualment, el professor Fullat va trobar un espai de llibertat en el marc de la comunitat escolàpia, curulla de mestres savis que sempre ha respectat la seva manera de fer fins avui mateix. Malgrat el seu distanciament respecte alguns principis del dogma catò-

lic, continua sent un intel·lectual compromès amb el cristianisme, si més no com a fet històric i cultural. És per això que la seva sinceritat roman fora de qualsevol dubte i així ha pogut traçar el seu propi camí al marge de les intromissions polítiques i ideològiques. No cal dir, doncs, que gràcies al resguard escolapi va poder vorejar –no sense perill i inconvenients, atès que va ser detingut per la brigada policial política i social dels temuts germans Creix– el control del franquisme i actuar sempre com un esperit lliure, sense estar sotmès a cap mena d'ingerència exterior, fos del signe que fos, civil o eclesiàstica.

A això cal afegir-hi que quan hom llegeix aquests darrers llibres del professor Fullat, el seu estil concís i punyent recorda un model periodístic que va conrear de jove quan col·laborava a la premsa, per exemple, a les pàgines de *El Correo Catalán*, articles que van cridar l'atenció de l'agregat cultural del consolat francès de Barcelona que li va facilitar una beca per estudiar al Collège de France. En alguns moments, tot llegint aquests últims llibres, ens han vingut a la memòria les cròniques que Gaziell, primer a *La Veu de Catalunya*, i més tard a *La Vanguardia*, va escriure sobre la Gran Guerra, on posava de relleu els estralls d'aquella terrible contesa bèl·lica amb la vida i mort dels soldats a les trinxeres i la invenció de tot un seguit d'enginyers mortífers (metralladora, gasos químics, telescopis per observar i detectar l'enemic, dirigibles, canons com el Gran Bertha, etc.) per l'aniquilació de l'adversari.

Estem convençuts de la legitimitat de la comparació, atès que ambdós –Gaziell i Fullat– han estat filòsofs de formació i han defensat posicions pregonament humanistes i crítiques amb l'evolució de la humanitat, ambdós amb un toc pessimista. A més, si Gaziell va redactar una obra de maduresa com *Tots els camins duen a Roma* (1958) a imatge i semblança dels *Anys*

d'aprenentatge (1795-1796) de Goethe, podem afegir que les obres darreres de l'Octavi –globalment considerades– també forneixen una mena de *Bildungsroman*, escrites des de la senectut i tot pensant en joves lectors que per tal que puguin trobar elements que contribueixin a assolir la maduresa intel·lectual. Tant és així que, tot estraient Agustí Calvet que va recórrer al pseudònim de Gaziell (un terme que no és més que el *daimon* socràtic, traduït a l'àrab), podem dir que les últimes aportacions (*Fiblaes*, *Esquitxos*, *Qui és?* i *Paideia-Humànitas*), que donen sentit al present comentari bibliogràfic, afaïçonem en conjunt una suma que podria respondre al títol de *Tots els camins duen a Alforja*, el seu particular centre geodèsic, que marca l'alfa i l'omega del seu itinerari personal i vital, el seu inici i el seu final. En aquest sentit, Roma en el cas de Gaziell i Alforja pel que fa al professor Fullat, esdevenen llocs simbòlics que marquen el destí de cadascú. Justament, hem volgut precisar amb això que hom està cridat a seguir la seva pròpia vocació, la seva crida personal, tal com va formular Píndar en la *Pítica segona* («Sigues el que ets, però aprèn-ho abans») (Píndar, 1987, p. 125). I en sintonia amb Píndar, podem esmentar també el *daimon* socràtic, una veu o força interior que reclama pensar lliurement d'acord amb la consciència individual i, nogensmenys, la invitació de Goethe a *Els anys d'aprenentatge del Meister* a l'autoformació d'un mateix, perquè «formar-me a mi mateix i com soc, aquest ha estat obscurament ja des que era jove el meu desig i el meu propòsit» (Goethe, 1985, p. 219).

D'acord amb aquesta crida i amb una disciplina metòdica i un xic espartana, ell sempre s'ha orientat sense massa dificultats, i no ha errat els camins i viaranyes, ja fos en la natura tot practicant excursionisme, o bé en la filosofia que ha marcat el seu esdevenir intel·lectual amb autors que l'han colpit com Marx, Nietzsche, Freud,

Sartre i Camus. També ha aprofundit en la reflexió sobre la condició humana que es basa en una antropologia pessimista (Marquavel, Hobbes, Clausewitz) que, a més a més, aboca l'ésser humà a l'abisme final, en sintonia amb el pensament heideggerià que concep l'ésser humà com un ésser per a la mort (*Sein zum Tode*).

Una i altra volta, Fullat insisteix en què l'ésser humà és *moriturus*, «aquell que sap que ha de morir» no pas *mortalis*, de manera «l'homo moriturus constitueix l'única meditació filosòfica possible del fenomen científic-biològic de la mort dels moridors, de l'òbit que ha d'acabar del tot» (6 de setembre de 2022). Un animal és mortal, però únicament l'ésser humà té consciència de la mort, un tret que fa que el *nasciturus* (el que ha de néixer, un terme present en el dret romà que no el considerava persona) sigui també *moriturus*, de manera que ambdues realitats –néixer i morir– s'impliquen mútuament i recíproca. De consegüent, sobre la base antropològica de l'home com un ser per a la mort, que marca el seu destí tràgic, s'ha d'aixecar «una pedagogia de l'acceptació del risc, una pedagogia de la crítica constant, una pedagogia de la fragilitat i vulnerabilitat –només una sola cosa és certa: la mort–, una pedagogia de l'autoformació, una pedagogia de la llibertat individual i també de la reflexió total o millor: totalitzant; el tot és no-res» (6 de setembre de 2022).

Arribats a aquest terme, cal insistir en què una cosa es haver perdut la fe en Déu i la confiança en la cosmovisió teocèntrica, i una altra ben diferent viure festivament la mort de Déu com els postmoderns propugnen i no tràgicament com va fer Nietzsche després d'anunciar, sense cap mena de ressò, la mort de Déu. Fullat sap a hores d'ara que no posseeix la fe que Pau de Tars i Sant Agustí –dos conversos pels quals manifesta una especial predilecció– però

lluïta diàriament, en cada moment per fugisser que sigui, per reflexionar sobre l'absència de Déu que –en el millor dels casos– només pot ser substituït pel misteri. Sembla evident, doncs, que la seva fe religiosa gestada en l'ambient familiar durant la seva infantesa amb la visió del furor anticlerical desfermat el 18 de juliol de 1936, amb la crema d'esglésies, s'ha esvaït al llarg del seu itinerari personal, en el seu pelegrinatge secular, una mena de *via crucis* particular sacsejat per la pèrdua dels éssers estimats (els pares, la germana Maria, l'amic Josep Salvadó Jassans). Ara bé, una cosa és la fe teològica que s'ha dissipat i una altra ben diferent preconitzar la fe pedagògica, amb el paper salvífic de la cultura i, consegüentment de l'estètica, esdevinguda mestra de la humanitat. Això establert, s'ha de remarcar que aquest enfocament culturalista no elimina la natura, perquè en la seva cosmovisió l'ésser humà és natura més cultura (*Fiblares*, p. 159), sense caure amb cap excés –ni naturalisme, ni culturalisme– sinó que opta per un terme mig, que recorda la solució aristotèlica o, si es vol, el sentit comú (seny), que juntament amb la mesura, la ironia i la continuïtat, afaïçonen les formes de la vida catalana, segons Josep Ferrater Mora (1980).

Podem observar que els seus darrers llibres, tot i l'aparent dispersió, sempre segueixen un fil conductor al voltant d'un centre d'interès determinat, ja sigui la naturalesa de Yesuïa (*Qui és?*), o bé el tema de la mort que és un fet decisiu, o bé la idea de formació com és el que cas de *Paideia-Humànitas*. A fi de comptes, la *Paideia* –paraula que els llatins (Ciceró) van traduir per *Humanitas*– pot ser entesa com el tot de la cultura globalment considerada, que uneix els aspectes físics, intel·lectuals i morals en un tot que assoleix una dimensió estètica que reflecteix la presència interior d'una ànima bella (*Schöne Seele*).

És obvi que avui el nostre protagonista es troba allunyat de la pràctica litúrgica, per bé que sap la importància que ha tingut el cristianisme en la gestació de la cultura occidental, en heretar tot el pòsit de la tradició grega i llatina. Ell és conscient que les arrels de la cultura occidental es troben no només en el món grecollatí (Atenes, Roma) sinó també en el món judaïc (Jerusalem), en la tradició sinaítica. D'aquí que mostri el seu interès no només pels pensadors hel·lènics i llatins, sinó també les figures bíbliques com Job, que són vistos des de la perspectiva de la tradició sapiencial que ha arribat fins nosaltres gràcies al paper transmissor de la Bíblia en el marc del Creixent Fèrtil. Altrament, Job, que és un desesperat, esdevé una figura arquetípica al reflexionar al voltant de la qüestió de si Déu és just, davant del qual protesta. «Job exclamaria i diria a Déu: Si no haguessis creat l'home, t'hauries estalviat d'ajusticiar el teu fill, Crist, en una creu romana», anota el 12 de juny de 2022.

En sintonia amb el que diem, sembla oportú posar en relació la *Paideia* i la *Humànitas* amb l'*Studium* medieval quan l'ésser humà es meravellava del món creat per Déu durant l'Edat Mitjana i amb la *Sapientia* de l'Humanisme del Renaixement que va proclamar la dignitat de l'ésser humà (Pico della Mirandola) i l'ideal de saviesa (Vives). Lògicament, podem connectar la *Paideia-Humànitas* del professor Fullat amb la *Bildung* del neo-humanisme alemany (1780-1830), que podem simbolitzar amb noms emblemàtics com ara els filòsofs Kant, Schiller i Goethe i els compositors Mozart, Mendelssohn i Beethoven. Son simplement una tria d'una legió de referents que forneixen una mena de ressortiment que a Alemanya es va retardar per causa de la reforma luterana, que amb el seu programa de retornar a les fonts del cristianisme de primera hora, va constituir una mena de fre a l'entrada de les idees secularitzadores dels segles moderns, XVII i

XVIII principalment, per bé que va promoure la música religiosa amb l'esclat de compositors com la nissaga dels Bach.

No tenim, doncs, cap inconvenient a situar la *Paideia-Humànitas* de l'Octavi Fullat en el deixant de l'*Studium*, de la *Sapientia* i de la *Bildung*, enllà de les arrels clàssiques gregues i llatines. El dia 18 de setembre de 2022 va escriure: «Ens adonem que teoria pedagògica i pràctica educativa queden mútuament implicades. Una pràctica buida de teoria és una pràctica cega i mancada de criteri de decidibilitat a fi d'adreçar-se, si cal», per reblar-ho tot seguit amb aquesta afirmació: «Entenc l'educació com a relació entre persones, no pas entre objectes. El concepte alemany de *Bildung* –que traduïm amb la paraula “formació”– escau millor si volem aclarir aquest entrellat».

En relació amb el que exposem, es pot afegir que el seu model pedagògic, o si es vol, la seva concepció global o cosmovisió educativa que té dos ancoratges en les figures de Sòcrates i Sant Josep de Calasanç, també es pot inserir en el deixant de la *Bildung* neo-humanista, que assumeix els principis de l'humanisme clàssic i de la Il·lustració, en una conjunció que combina el cultiu de les lletres i de la música. D'aquí que quan Fullat escriu escolti música clàssica, dels grans autors des del Renaixement fins al Romanticisme alemany amb especial atenció per la música barroca, no només profana sinó també religiosa, amb Johann Sebastian Bach al capdavant. I això sense oblidar els monjos de l'abadia de Sant Pere de Solesmes que van restaurar el cant gregorià en el segle XIX. La música és teràpia, guareix els mals de l'home, aspecte que els metges de l'Edat Mitjana com Arnau de Vilanova recomanaven per a la noblesa, en consonància amb la unitat orgànica, psicosomàtica, de l'ésser humà. En el cas de l'Octavi, la música l'acompa-

nya i l'ajuda a afaïonar aquests pensaments, aquestes glosses disseminades, que tot i la seva aparent dispersió poden ser ordenades i sistematitzades al voltant d'un eix vertebrador.

És important d'adonar-se, també, que en el seu perfil intel·lectual es detecten diferents vectors o idees-força que configuren la seva visió pedagògica. En primer terme, cal esmentar la trajectòria i etapes de la seva pròpia formació, ja es tracti dels seus anys d'aprenentatge i o bé d'itinerància o viatges pel món, perquè com Descartes i Goethe –dos esperits moderns– ha dut a terme la seva particular aventura viatgera. Tot estraïent Eugeni Xammar, ben bé podem dir que l'Octavi Fullat ha estat setanta anys anant pel món, després de la primera sortida iniciàtica a París on va poder residir gràcies a una antiga coneguda que es va exiliar a la capital francesa. Després d'Alforja, París ha estat una fita important del seu caminar pel món, sense bandejar Grècia –la terra anhelada i mai vista per Hölderlin i Goethe– i que ell ha visitat manta vegades. Si Reus, París i Londres van marcar la ruta de l'aiguardent del segle XVIII, el seu periple particular troba tres referents primordials en Alforja, París i Atenes. Sens dubte que Alforja marca el punt de sortida i el colofó del cercle, París el lloc d'iniciació a la cultura enciclopèdica francesa que va orientar la seva formació de jove amb Camus com a referent primordial i Atenes, amb Sòcrates en lloc privilegiat, simbolitza l'esclat de la cultura clàssica. Tot i la seva formació religiosa, Roma no es troba en aquesta ruta geogràfica, a tot estirar és una simple etapa d'aquest *Grand Tour* vital i intel·lectual perquè ell –com a bon hermeneuta– ha anat a les fonts i, en aquest sentit, Jerusalem, encarna el cap i casal de la cultura semita i cristiana que, a grans trets, es diu de moltes maneres: ortodoxa, catòlica, luterana, anglicana, episcopaliana, etc.

En els seus viatges pel món va gaudir de la guia i acompanyament del professor Salvador Claramunt, catedràtic d'història medieval de la Universitat de Barcelona, que es va llevar la vida en plena pandèmia el 2021, un destí atziac que confirma la naturalesa tràgica de la *Paideia* del professor Fullat. A propòsit d'això, s'ha de posar de relleu que Fullat sobre la base d'una concepció antropològica pessimista, que considera l'ésser humà com un *homo viator*, ha dibuixat un trajecte, una eixida, un *Itinerarium mentis* que no apunta com Sant Bonaventura va assenyalar vers Déu sinó cap a un horitzó intramundà, que podem posar en relació amb la majoria d'edat kantiana que els postmoderns han reformulat amb l'anglicisme *empowerment* que sovint es tradueix per apoderament, per bé que s'ha imposat l'expressió empoderament. Al marge d'aquestes consideracions, el fet és que la transcendència d'abans ha donat pas a una immanència que, en el seu cas, no renuncia al paper del cristianisme com a força històrica, conformadora de la nostra realitat cultural. En darrer terme, la modernitat amb el seu ideal de fraternitat no és més que el resultat d'una evolució, en la base de la qual es troba el gresol del missatge cristià.

Creiem provat, doncs, que la *Paideia-Humànitas* del professor Fullat dibuixa una teoria de la formació humana que també es pot entendre com un art de viure que, en un procés de llarga duració, concorda amb les propostes dels grans corrents de la filosofia hel·lenística (estoïcisme, epicureisme, escepticisme, cinisme), ben presents en el Renaixement, i amb la tradició moralista francesa d'autors com ara Montaigne, Alain i André Maurois i que, més recentment, va deixar la seva petja en pensadors com Michel Foucault i Pierre Hadot. Ben mirat, la seva filosofia ha estat influïda per la tradició hel·lenista, escèptica (Montaigne) i existencialista (Camus, Sartre) de

manera que cada vegada s'ha anat allunyant del pensament essencialista, tot i reconèixer els mèrits de la filosofia perenne que es basa en l'*Ipsum Esse Subsistens*, és a dir, en el Déu u i tri.

Naturalment, i tal com ja s'ha apuntat, la seva teoria de la formació humana manté relacions amb els ideals formatius de la *Bildung* (Formació), un concepte que es desmarca de les idees que regulen la instrucció o ensenyament (*Erziehung*) i que, al seu torn, va ser manipulat pel ultranacionalisme teutònic fins esdevenir en *Kultur*, un concepte que s'oposa al ideal de *Civilisation*, que podem posar en connexió amb els principis de la Revolució Francesa de 1789. És palès que el professor Fullat va assolir la seva majoria d'edat intel·lectual a París on va seguir diversos cursos sobre autors diferents com Marcel Proust, sense oblidar l'any acadèmic de 1970-1971, poc després del maig del 68, que va passar al Collège de France on va ser alumne de Michel Foucault i Claude Lévi-Strauss, entre altres.

Àdhuc, aquesta teoria de la formació humana segueix la línia d'autoformació que també va ser assumida per la tradició pedagògica de les ciències de l'esperit (Dilthey, Spranger) i que a Catalunya va ser importada per Joan Roura-Parella després de la seva estada a Berlín durant el bienni 1930-1932. En fi, una trajectòria pedagògica que a més va ser actualitzada per Gadamer en la conferència que va impartir l'any 1999 en què va proclamar que l'educació és educar-se. Per últim, la seva *Paideia-Humànitas* –que recorda l'obra del mateix títol que va escriure Werner Jaeger i que va començar a traduir Joaquim Xirau a Mèxic– també posa les bases per a l'educació escolar que parteix d'una visió emparaulada del món, atès que vivim en un món presidit per llengües i llenguatges. En aquest sentit, sembla clar que el professor Fullat s'ha fet ressò de la influència del gir

lingüístic (Wittgenstein, Rorty) i del gir hermenèutic (Gadamer, Ricœur) en el pensament pedagògic, alhora que porta a terme un combat contra aquells intents com el conductisme (Watson, Skinner) i la tecnologia que al seu parer «camina amb la guerra» i que aspiren a anorrear la llibertat i la consciència de l'infant.

I tot això, sense perdre de vista que l'educació pública forma part des dels programes de la Revolució Francesa de l'estructura dels estats, de manera que roman al servei d'uns projectes polítics que no sempre respecten la interioritat i la consciència dels infants que són manipulats des de l'exterior per diferents instàncies ideològiques, fins l'extrem que la *Paideia* del professor Fullat pot ser qualificada de tràgica, en el sentit que ensenyar a viure implica –es vulgui o no– parlar o preparar per a la mort. Per consegüent, i tot i que l'educació és un procés mortal, segons reflecteix en el seu diari el 6 de juliol de 2022, i, per tant, tràgic, tal com reconeix el 20 d'octubre de 2022, cal que hom assoleixi la seva pròpia majoria d'edat, entesa a la manera kantiana. No perdem de vista que la racionalitat científica moderna, que va substituir la cosmovisió teocèntrica del cristianisme per una altra d'antropocèntrica, va ser denunciada per Nietzsche, amb la mort del qual, l'any 1900, comença la postmodernitat que és sinònim de complexitat, d'un món ontològicament feble i dèbil sobre el qual no es pot aixecar cap mena d'axiologia.

Per tal de capir exactament les conseqüències de tot plegat, cal considerar que la mort de Déu, segons Nietzsche va plantejar, ha comportat la mort dels ideals de la modernitat i, per consegüent, la mort de la Pedagogia, una disciplina moderna sorgida en el tombant del segle XVIII (Schleiermacher, Kant, Herbart) en contacte i derivació de la teologia, especialment luterana, i que es va articular com un saber

de salvació de la Humanitat (Lessing, Krause, Natorp), un intent pregonament fallit, com van posar de manifest les dues guerres mundials del segle passat. A hores d'ara, els somnis formatius il·lustrats i moderns –tampoc podem bandejar que Fullat es va interessar i molt pel marxisme– han deixat pas a alternatives més humils i menys pretensioses, en què a tot estirar es pot aspirar a l'educació de l'ésser humà concret i particular, a l'home de carn i ossos que l'Octavi Fullat assumeix i mostra millor que ningú altre. D'aquí, doncs, que aposti per la *Bildung*, com a dovella central del seu ideari pedagògic, amb la qual cosa manté una opció inequívocament moderna, però que s'aparta dels projectes globals que afecten a tot el gènere humà, alhora que com a bon humanista es desmarca i rebutja les solucions performatives i competencials del capitalisme neoliberal que aposta sense embuts pel desenvolupament tecnològic.

És hora d'acabar aquests paràgrafs que hem escrit a tall de comentari d'aquests últims llibres del professor Fullat, per bé que abans de tancar aquesta reflexió bibliogràfica voldria fer constar que hem redactat aquestes notes esparses lluny d'Alforja, a dos-cents quilòmetres de distància, a Sant Julià de Vilatorrada, a la comarca d'Osona, a tocar de la plana vigatana i a redós de les bosquíries de les Guàrdies. Es tracta d'un poble d'antics terrissers, coneguts arreu pels seus tupins, en què a finals del segle XIX van créixer diferents casals, molts dels quals es van destinar a l'estiueig. Doncs bé, entre aquests edificis sobresurt el casal Núria, d'estil historicista, aixecat pel mestre d'obres Josep Pallàs, un noble bastiment que incorpora elements modernistes i noucentistes. Entre els esgrafiats d'aquesta construcció que dona a Llevant, a la part del jardí, que no es pot comparar amb el que cuida l'Antoneta, hi ha un rellotge de sol amb l'aforisme d'Horaci (*Vul-*

nerant omnes, ultima nece): «Totes fereixen, l'última mata». Com l'Octavi Fullat ha recordat sovint aquesta inscripció era freqüent en bona part dels rellotges medievals i, com es pot comprovar, també és present en les edificacions civils d'època recent.

Al cap i la fi, hom resta a l'espera d'aquesta última hora que ens visitarà i ocirà –perquè malgrat el mite de l'eterna joventut i enllà del pacte de Faust amb el maligne– l'ésser humà es troba abocat a una mort segura, mancat a més de la certesa d'altre temps en la immortalitat de l'ànima i en la resurrecció de la carn. A tot estirar, podem confiar en la remor dels mots pronunciats i en la pervivència de les paraules escrites, perquè només així les reflexions i pensaments de l'Octavi Fullat –estampades en els seus llibres– poden esdevenir imperibles, tot i la caducitat humana. Ell ho ha aconseguit, perquè mercès als seus treballs i als seus dies –que feliçment prossegueixen a hores d'ara– ha superat el llindar del temps caduc i biològic dels mortals, per esdevenir –com els grans mestres-pensadors amb la seva biografia– patrimoni universal del saber i del coneixement, a imatge i semblança dels seus grans referents com ara Sòcrates i Sant Josep de Calassanç, amb les seves morts exemplars. Recordem que el primer va finir entre els seus deixebles, mentre que el segon ho va fer rebent l'última comunió a la *Chiesa di San Pantaleone*, el dia 1 d'agost de 1648, una escena immortalitzada per Goya en un oli dipositat al Museu del Prado. En definitiva, només ens resta desitjar que durant molts anys més el professor Octavi Fullat es pugui palpar cada matí, a trenc d'alba, des de la seva balconada alforgera, per donar-nos compte i raó de les seves reflexions sobre la condició humana i l'esdevenir de la humanitat en el seu llarg periple per aquest món i, el que no és menys destacat, sobre el misteri que envolta l'existència de Déu i el més enllà

amb nous i saborosos llibres com aquests quatre que acabem de comentar i que, a més a més, atenen –com no podia ser d’una altra manera– al fet educatiu i, no-gensmenys, a la *Paideia-Humànitas* entesa com un gran projecte per culturalitzar l’ésser humà a fi que superi el seu estat de bestiola pèrfida i desvalguda i assumeixi el seu destí final que no és altre que la mort.

Referències

- Camus, A. (2021) *El revers i l'anvers*. Mallorca, Lleonard Muntaner, editor.
- Camus, A. (1994) *El primer home*. Barcelona, Tusquets-Empúries.
- D’Ors, E. (1988) *L’home que juga i treballa*. Pròleg i tria de textos d’Octavi Fullat. Vic, Eumo [Col·lecció Textos pedagògics].
- Ferrater Mora, J. (1980) *Les formes de vida catalana i altres assaigs*. Barcelona, Edicions 62–“La Caixa”.
- Fullat, O. (1963) *La moral atea de Albert Camus*. Barcelona, Pubul.
- Fullat, O. (1975) *Elements essencials de la fe cristiana*. Centre d’Estudis Francesc Eiximenis. Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- Fullat, O. (1987) *Eulàlia, la ben parlada*. Barcelona, Plaza & Janés.
- Fullat, O. (2002) *El siglo postmoderno, 1900-2001*. Barcelona, Crítica.
- Fullat, O. (2005) *Valors y narrativa. Axiologia educativa de Occidente*. Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Fullat, O. (2006) *La meva llibertat: Inici biogràfic, home, Catalunya, sexe, Déu*. Barcelona, Angle editorial.
- Fullat, O. (2008) *La meva veritat: Història, moral, valors, educació, per què?* Barcelona, Angle editorial.
- Fullat, O. (2010) *La meva bellesa*. Barcelona, Angle editorial.
- Fullat, O. (2016) *Impertinentes. El desgarr de pensar*. Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Gadamer, H. (2000). *La educación es educarse*. Barcelona, Paidós.
- Gaziel (2020) *Sant Feliu de la Costa Brava: burgesos, navegants, tapers i pescadors*. Edició a cura de Lluís-Anton Baulenas. Girona, Diputació de Girona [Col·lecció Josep Pla].
- Goethe, J. W. (1985) *Anys d’aprenentatge de Wilhelm Meister*. Barcelona, Edicions 62.
- Han, B. (2021) *No-cosas: Quiebras del mundo de hoy*. Madrid, Taurus.
- Jaeger, W. (1962). *Paideia. Los ideales de la cultura griega*. México, Fondo de Cultura Económica.
- Lyotard, F. (2004) *La condició postmoderna: informe sobre el saber*. Barcelona, Centre d’Estudis de Temes contemporanis-Angle.
- Maurois, A. (1963) *L’art de viure*. Barcelona, Vergara.
- Pamparacuatro Martín, J. (2008) «Aspectes i innovacions pedagògics de Port Royal: "la logique ou l’art de penser" i la "grammaire générale et raisonnée"». *Temps d’Educació*, núm. 35, p. 139-168.
- Píndar (1987) *Epinicis. Odes triomfals de l’Olimpisme clàssic. Obra Completa*. Versió de Manuel Balasch i Recort. Barcelona, Edicions del Mall.
- Vilanou, C. (2009-2010) «La trilogia autobiogràfica del professor Octavi Fullat: quan la confessió esdevé memòria pedagògica». *Revista Catalana de Pedagogia*, núm. 7, p. 503-570.